

Spašavanje života

Marijana Hameršak, Romana Pozniak

Na mjestima na kojima prelazak granice Globalnog sjevera postane pitanje života i **smrti** za tisuće ljudi stvara se posebna vrsta granice. Ta granica, koju William Walters naziva humanitarnom granicom (Walters 2011: 138), obilježena je usporednim, pa i sinergijskim djelovanjem sigurnosne i humanitarne logike, a njezin su sastavni dio spašavanja života.

Na Sredozemnom moru (v. **morska grobnica**) koje je za mnoge simbol humanitarne granice, već desetljećima se izmjenjuju različite aktivističke i državne, tehnopolitičke operacije, plovila i posade usmjerene na spašavanje života izbjeglica i drugih migranata. Najpoznatija od njih je vojno-humanitarna operacija Mare Nostrum, koju je talijanska vlada pokrenula 2013. godine, a koja je uvela spašavanje života u mandat misija za kontrolu granice (Cuttitta 2018: 638). Mare Nostrum naslijedila je financijski, opremom i ljudstvom značajno manja Frontexova (danas Agencija za graničnu i obalnu stražu) operacija Triton koja je bila fokusirana na sjeverni dio Sredozemlja, odnosno na spašavanje onih koji su već bili nadomak cilju. Zadržavanje Tritonovih plovila bliže talijanskoj obali iz Frontexa su opravdavali sljedećom argumentacijom koja puno govori o izokrenutim prioritetima ove operacije. Kada bi se spašavanja provodila bliže libijskoj obali, za očekivati je da bi i više ljudi bilo spašeno, no to bi dovelo do pada troškova, trajanja i rizičnosti puta te u konačnici i rasta broja iregulariziranih prelazaka (Frontex prema Cusumano 2019: 11). Triton i njemu srodne operacije stoga su u skladu s načelima organiziranog licemjerja „proveli relativno mali broj akcija traganja i spašavanja, dajući prioritet kontroli granica i antikrijumčarskim akcijama“ (Cusumano 2019: 4). Uz državne, vojne i srodne aktere, akcije spašavanja na Sredozemlju usporedo provode i aktivisti, pa i „obični građani“ koji udruženi u različite grupe danas čine samoorganiziranu, kako je Maurice Stierl (2018) naziva, humanitarnu flotu. Neke od njih su, poput Migrant Offshore Aid Station (MOAS) nastavile tradiciju apolitičnosti, donekle i uske kooperacije s vlastima, dok je većina, a među njima i Sea-Watch i Médecins Sans Frontières (MSF) nastojala ne samo neovisno djelovati, nego i svjedočiti o nezakonitostima, nasilnim postupcima, izbjegavanjima i ignoriranjima poziva za spašavanje, zbog čega su bili izloženi i kriminalizaciji (usp. Stierl 2018).

Za razliku od spašavanja na Mediteranu, spašavanja života na **balkanskoj ruti** ne provode se u okviru spasilačkih operacija usmjerenih ciljano na izbjeglice i druge migrante, nego su inkorporirana u djelovanje nacionalnih sustava civilne zaštite te se u slučaju stradanja u prirodi, dakle, na „nepristupačnim“, 'zahtjevnim', 'brdovitim' i 'šumovitim', pa i 'miniranim' terenima u teškim, hladnim klimatskim uvjetima“ (Popović et al. 2022: 67) temelje na pojedinačnim dojavama. U skladu s time, nevladine organizacije, aktivističke grupe i pojedinci na balkanskom migracijskom putu u spašavanjima sudjeluju sporadično i u pravilu posredno. Pritom se osobe u pokretu kojima je ugrožen život upućuje na državne službe spašavanja, kao u slučaju spašavanja „dvadesetdvogodišnjeg migranta iz Avganistana“ nakon što je lokalnu Službu zaštite i spašavanja u Pljevljima kontaktirala „aktivistkinja nevladinog sektora“. Primjer koji osim na posredničku ulogu aktivista u državno koordiniranim operacijama spašavanja upućuje i na podvojenu odgovornost državnih službi – dakle na njihovu odgovornost za ugrožavanje života i odgovornost za njegovo spašavanje – akcija je pokrenuta nakon što je djelatnik beogradske nevladine organizacije primio poziv u pomoć od sedmeročlane obitelji protjerane u šumu u blizini srpsko-bugarske granice, neposredno nakon što su im izdana rješenja o namjeri pokretanja zahtjeva za azil u Srbiji (Stojić Mitrović et al. 2020: 52-53).

U zemljama koje nisu članice EU, poput Crne Gore, Srbije ili Bosne i Hercegovine, u kojima su svakodnevica i kretanje osoba u pokretu godinama bili ipak znatno manje kriminalizirani, a time i manje ugroženi ili izloženi pogibeljima, vijesti o spašavanju života ne cirkuliraju medijima u toj mjeri i nisu, a za što je Hrvatska ekstreman primjer, dio strategije humanitarizacije kontrole granica. Hrvatska policija, naime, o spašavanjima redovito komunicira s javnošću putem razrađenih priopćenja te na svojim mrežnim stranicama na zasebnoj podstranici objavljuje priopćenja i medijske napise o spašavanjima. Naslovima kao što su „Kod Novske pronađena 42 migranta, u posljednji tren spašeni od gušenja“ ili „Dramatično spašavanje: migranti zapeli u dubokom snijegu, policajci na rukama nosili pothlađenu djecu“ u iskušanoj se tradiciji kombinacije sućuti i represije (Fassin 2005) dodaje „humanitarni obol“ kontekstu koji je inače oblikovan u gotovo isključivo sigurnosnom ključu (Hameršak i Pleše 2021). Njima se u diskurzivno polje koje je do tada bilo fokusirano na hvatanja migranata, uvode vijesti o njihovom spašavanju pri čemu je ponekad teško zaključiti radi li se ustvari o hvatanju koje se predstavlja kao spašavanje, odnosno, o spašavanju/hvatanju, što je izraz koji se ponekad koristi u literaturi (npr. Fontanari et al. 2022: 75).

Foto: MUP RH, 16. 1. 2019.

Spašavanja se, nadalje, i u ovom kontekstu, kako je to za spašavanja na Sredozemlju uočio Maurizio Albahari (2015), diskurzivno i medijski u pravilu oblikuju kao pojedinačni spektakli, izdvojeni, jednokratni događaji, što je dodatno naglašeno u vijestima o spašavanjima koja su već na terenu spektakularizirana, poput spašavanja na rijeci Dragonji na hrvatsko-slovenskoj granici u zimu 2021. godine, kada su stotine policajaca i drugih s obje strane granice tragali za djevojčicom, ustvari tijelom djevojčice koja je u noći nestala u rijeci. U vijestima o kojima je riječ ljude u pokretu se portretira kao žrtve kojima je nužna pomoć drugih. Oni su iscrpljeni i pothlađeni, a policajci im pomažu, spašavajući ih iz opasnosti, okrijepljujući ih napitcima i hranom, kada je potrebno i iznoseći ih na rukama do liječnika i vozila hitne pomoći. Brojni članci "u kojima policija 'spašava' promrzle, umorne, iscrpljene žene koje su ponekad trudne, pri čemu ih spasitelji u vidu hrabrih policajaca 'nose na rukama', pa čak i porađaju u šumi" mobiliziraju arhetipske kategorije žena i muškaraca, u kojima su muškarci „dinamični, aktivni, oni se kreću, a žene su statične, pasivne i ranjive, one obitavaju na mjestu“ (Popović et al. 2022: 11).

Foto: MUP RH, 22. 10. 2021.

Prilozima o spašavanju, ukratko, spektakularizacijom, viktimizacijom i individualizacijom krivnje, vješto se u konačnici zakriva da sustav kontrole granica, vizni režim i restriktivne migracijske politike općenito prisiljavaju ljude u pokretu na skrivanje u prirodi ili u prijevoznim sredstvima, da ih taj sustav svjesno i namjerno prepušta, pa i isporučuje pogibelji, kao i da su, u konačnici, oni koji ih spašavaju ujedno i oni od kojih bježe i od kojih se skrivaju. Pritom je teško oteti se dojamu da se u stanovitom broju slučajeva tu radi i doslovno o proizvodnji medijskih događaja ili plasiranju spašavanja kao medijskih događaja. Kao kada su se, recimo, u danima nakon objavljivanja još jedne serije snimki i drugih dokaza o rutinskim i nasilnim pušbekovima iz Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu, u medijima prenosile vijestice o spašavanjima migranata, obitelji s djecom kod Mrežnice i Topuskog. Slično tomu je i reakcija na izvješće Human Rights Watcha objavljena na stranicama MUP-a baš na isti dan kad je „čak i današnjeg dana, zahvaljujući brznoj reakciji hrvatske policije, na području Korenice zbrinuta“ peteročlana obitelj. Uz isticanje brižnosti i učinkovitosti hrvatskih policajaca u tekstu se navodi da policija provjerava sve prijave nevladinih organizacija usprkos tome što one „u pravilu ne sadrže dovoljno podataka potrebnih za kriminalističko istraživanje“ i unatoč tome što je „u dosadašnjem ispitivanju navoda iz optužbi uočeno“ više slučajeva „lažnog prijavljivanja“. Stoga ne čudi da, u obratu stvari, neki mediji u policijskim priopćenjima o spašavanjima prepoznaju elemente taktiziranja ili hvalisavosti, na što čitatelje upućuju kroz uredničku opremu, primarno nadnaslovima poput Policija se hvali spašavanjem migranata: Poljski par ugurao ih 12 u kamper, još 19 nađeno kod Jasenovca ili Policija se pohvalila: Spašeno šestoro iscrpljenih migranata u šumi kod Plješevice.

Foto: MUP RH 7. 8. 2019

Da je riječ o strateškoj heroizaciji i humanitarizaciji policije sugerira i preplitanje vijesti o spašavanjima i policijskih priopćenja kao u [vijesti](#) s početka 2019. godine koja završava apelom na tragu mjesec dana ranije objavljenog [Poziva organizacijama koje djeluju u državama na tzv. balkanskoj ruti](#): „da informiraju migrante o pravilima zakonitog ulaska u Republiku Hrvatsku, da ih upozore na riskantnost, pogibeljnost i neizvjesnog takvog puta te da ih odvrate od takvog nauma, a kako bi se spriječila moguća ozljeđivanja, smrzavanja i teška stradanja nezakonitih migranata.“

Konačno, policija i njezini predstavnici pozivaju se na spašavanja i u reakcijama na nove, posebice inozemne, optužbe ili dokaze o nasilju na granicama. Odgovarajući tako na članak koji je [The Guardian](#) objavio o nasilnim pušbekovima, premlaćivanjima i seksualnom zlostavljanju na granicama Hrvatske, hrvatski je ministar unutarnjih poslova [podcrtao](#) da mediji koji iznose optužbe „nikada, zanimljivo, nisu kazali ništa o tome kako hrvatska policija humano djeluje“ (usp. i izlaganja na [sjednici](#) saborskog Odbora za ljudska prava i prava nacionalnih manjina). U tom stilu je i na [konferenciji](#) za medije povodom presude Hrvatskoj za smrt [Madine Hussiny](#) poentirao:

Vi ste sami, barem neki od vas, izvješćivali o tome koliko je puta hrvatska policija spasila migrante iz rijeka, koji su se ili bi se utopili. Koliko puta su hrvatski policajci nosili, i trudnice i djecu do prvih zdravstvenih ustanova, koje su im pružile zdravstvenu skrb, pomoć. Ja vam uporno pokušavam, i to ću uvijek činiti, dok god sam na ovom mjestu, ukazati na činjenicu da hrvatski policajci postupaju sukladno zakonu. I postupaju na humanitaran i human način.

U ovdje samo ocrtanom političkom i medijskom krajoliku u kojem spašavanja imaju istaknuto mjesto u pravilu izostaju pitanja o odnosu između šengenskog i viznog sistema i [utapanja](#) na slovensko-hrvatskoj, šengenskoj granici, ali i na granicama između Hrvatske i susjednih ne-EU država. Odnosno, pitanja zašto se uopće ljudi u pokretu moraju skrivati u kombijima, kamionima i šumama? Zašto se moraju kretati po noći i snijegu, a rijeke prelaziti preko slapova umjesto preko mostova? Medijski napisi o spašavanju u pravilu se ne dotiču ovih pitanja, niti na njih pokušavaju naći odgovore. Upravo suprotno, oni, kako je povodom akcija spašavanja na Sredozemlju naznačila Pallister-Wilkins (2017), implicitno ili eksplicitno mobiliziraju narative samoodgovornosti ili, u krajnjoj liniji i neodgovornosti migranata koji su se sami ili s obiteljima zaputili na tako rizično putovanje, sami pronašli bezobzirne i pohlepne [krijumčare](#) koji su ih ugurali u automobile i kombije ili su sami ili organizirano sjeli u čamac, kretali se šumama i minskim poljima, znajući da postoji golema šansa da na tom putu stradaju od [balkanske zime](#), [dubokog snijega](#), [brojnih rijeka](#), [šuma](#), [odrona kamenja](#) i drugog.

Europska unija i države članice, ukratko, na kontradiktorne zahtjeve za istodobnim spašavanjem života i smanjenjem broja prelazaka granice, koji je za zemlje na vanjskoj granici dodatno potenciran mogućnošću aktivacije [Dublinskog sporazuma](#) i naknadnih masovnih deportacija spašenih osoba koje nastave put prema drugim državama Europske unije, reagiraju spektakularizacijom humanitarizma i granice u vidu akcija spašavanja dalekih stranaca, s jedne strane, i kontinuiranim naporima usmjerenima na dugoročno držanje stranaca na udaljenosti, s druge (Pallister-Wilkins 2020: 997). Spašavanje pritom, poentira Tazzioli (2015), uopće ne treba podrazumijevati spas, jer nakon njega mogu slijediti ciklusi protjerivanja, [pušbekova](#) ili [pulbekova](#), zatvaranja ili čekanja.

11. 11. 2022.

Literatura

Albahari, Maurizio. 2015. *Crimes of Peace. Mediterranean Migrations at the World's Deadliest Border*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Cusumano, Eugenio. 2019. ["Migrant Rescue as Organized Hypocrisy. EU Maritime Missions Offshore Libya between Humanitarianism and Border Control"](#). *Cooperation and Conflict* 54/1: 3-24.

Cuttitta, Paulo. 2018. [„Repoliticization Through Search and Rescue? Humanitarian NGOs and Migration Management in the Central Mediterranean“](#). *Geopolitics* 23/3: 632-660.

Fassin, Didier i Paula Vasquez. 2005. ["Humanitarian Exception as the Rule. The Political Theology of the 1999 Tragedia in Venezuela"](#). *American Ethnologist* 32/3: 389-405.

Fontanari, Elena, Stephan Scheel, Vicki Squire i Martina Tazzioli. 2022. „Refuge“. U *Minor Keywords of Political Theory. Migration as a Critical Standpoint. A Collaborative Project of Collective Writing*. Nicholas De Genova i Martina Tazzioli, ur. Poseban broj *Environment and Planning C: Politics and Space* 40/4: 73-89.

Hameršak, Marijana i Iva Pleše. 2021. “Forest, forest, forest. Sometimes we sleep. Walking, sleep, walking, sleep. It’s dangerous on this way. Weaponized Migration Landscapes at the Outskirts of the European Union”. *Etnološka tribina* 44/51: 204-221.

Pallister-Wilkins, Polly. 2017. „Humanitarian Rescue/Sovereign Capture and the Policing of Possible Responses to Violent Borders“. *Global Policy* 8/ S1: 19-24.

Pallister-Wilkins, Polly. 2020. “Hotspots and the Geographies of Humanitarianism”. *Environment and Planning D: Society and Space* 38/3: 991-1008.

Popović, Helena, Krno Kardov i Drago Župarić-Iljić. 2022. Medijske reprezentacije migracija. Diskurzivne konstrukcije migranata, izbjeglica i tražitelja azila u hrvatskim medijima. Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.

Stierl, Maurice. 2018. „A Fleet of Mediterranean Border Humanitarians“. *Antipode* 50/3: 704-724.

Stojić Mitrović, Marta, Nidžara Ahmetašević, Barbara Beznec i Andrej Kurnik. 2020. The Dark Sides of Europeisation. Serbia, Bosnia and Herzegovina and the EUropean Border Regime. Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung for Southeast Europe.

Tazzioli, Martina. 2015. “The Politics of Counting and the Scene of Rescue”. *Radical Philosophy* 192: 2-6.

Walters, William. 2011. “Foucault and Frontiers. Notes on the Birth of the Humanitarian Border”. U *Governmentality. Current Issues and Future Challenges*. Ulrich Bröckling, Susanne Krasmann i Thomas Lemke, ur. London: Routledge, 138-164.